

BREBIRI SUBICS MLADEN BÁN ÉS GUILLELMO VARIGNANA.

THALLÓCZY LAJOSTÓL.

(A szöveg közt 1 hasonmással.)

A Subics-nemzetség két bánt adott Boszniának: Pált és Mladent, kiknek az urasága majdnem egy évszáznegyedre (1298—1322) terjedt.

Pál, Dalmácia és Horvátország híres bánja 1312-ben bekövetkezett haláláig a dalmát-horvát arisztokrácia vezérlő tagjaként szerepel, s mint ilyennek, döntő hatás jutott neki az adriamenti politika intézésében. Mikor az Anjou-ház Magyarország birtokára veti magát, e törekvések előharczosa Pál bán.

Subics Pál czimére nézve ugyan csak horvát bán és Bosznia ura,¹ de ez esetben a czim nem jelent egyszerűen a király képében helytartóskodó országos személyiséget, hanem valójában nagyobb hatalmat fejez ki. A Subicsok ugyanis ez évszáznegyed folytán uralkodó családnak tekinthetők. Nagyon találóan nevezi

¹ Okleveleiben hivatalos czime: »*Banus* Croatie, Dalmatie et *dominus* Bosne» — 1299. ápril 7. Ljubics, Listine I. 190. — 1300. aug. 11. csak »banus Croatie«-nak nevezi magát (Bécs titkos levéltár.) Scardona 1301-ben és Spalato 1304-ben banus Croatorum Scardona 1305-ben banus Croatorum, et totius Bosne dominus czímmel illetik. (Oklevelek a bosnyák oklevéltárban.)

Lucius (De regno Dalm. l. IV. XIII. fej.) 1302 keltezett oklevelet közöl, melyben Pálnak első szülött fia Mladen magát banus Bosenensis-nek nevezi. Egy 1304. oklevélben: comes et totius terrae Hlm. A többi oklevél Subics Pált mindig Horvátország bánjának és Bosznia urának nevezi. (Ljubics, i. m. I. 139. 305. Kukulyevics, Jura R. C. I. 491.) Fiának Mladennek a czime: Croatie et Bosnie banus.

Lucius (I. IV. 201.) uraságukat »dominatio arbitraria«-nak. Önhatalmokból az uralkodó hatalom eszközeivel bírták a horvát és bosnyák területet. Az uraságnak a jogcíme ugyan a magyar báni méltóság volt, ez az esetről esetre magyar királyoktól adadni szokott helytartóság, de az Árpád-ház kihalta után beállott trónviszályok idejében az örökös bánság elnyerése volt előttük a főczél. Subics Pál czélját el is érte. E nagy erélyű dinasztia a horvát bánságot, mint magyar területet *hivatalból* kormányozta ugyan, de Boszniának hatalmába jutott részeit tényleg souverain módra bírta, dominus, ur volt benne s e részben a magyar királyt csak abban a mértékben ismerte el maga fölött állónak, a mint épen akarta. A nápolyi királyi ház pártjának az élén ő állott, már pedig az Anjouk a dalmát-horvát részek közjogi viszonyát, hatalmi körét már csak azért sem vehették komolyan, mert birtokon kívül állottak.

Hosszú időbe telt, míg Károly király uralma annyira megszilárdult Magyarországon, hogy immár a dalmát ügyekkel is gondolhatott. Csak 1312-ben, a rozgonyi diadal után került rá a sor. Addig a Subicsok ugyancsak kiterjeszték hatalmukat a dalmát part mentében. Előbb csak a dinári havasok szikla fészkeiből intézték a dalmát szárazföld apró cseprő ügyeit, de 1310-ben már a parti kereskedelmi városok védnöksége is nekik jutott. Dalmácia urasága Velence kezén volt, de a köztársaság kénytelen kellelten is beléegyezett, hogy a Subicsok védelmezzék meg parti városaikat. Nem szorúl bővebb fejtegetésre, hogy e látszólagos hűbéri viszonyban voltakép a hűbérur: a köztársaság adta meg az árát. Zárában 1310-ben az öreg bán fia, Mladen az úr, ki Velenczével nem sokat törődve Dalmácia fejedelmének nevezetgeti magát.¹ De ez csak addig tartott, míg az óvatos öreg Pál bán élt, s Velence meg Zára egymással hadi lábon állottak.

1312-ben halt meg Pál bán és úr, fiaira vagyont s országot hagyva bőven. Örökébe lép Mladen, a legidősebb fiu, kinek első dolga, hogy testvéreivel: Györggyel, Spalato grófjával, Pállal Trau grófjával, Gergellyel Sebenico grófjával s Mártonnal az egész dalmát partvidéket családja számára biztosítsa. Ő maga Chulmiát²

¹ »Titulo principis Dalmatiae uti cepisset.« Lucius I. IV.

² Czimében: Generalis dominus totius territorii Chelmensis.

hódoltatta meg, a honnan már atyja kiszorította volt a szerb uralkodókat. Miután az ottani birtokosokat engedelmességre kényszeríté, a mai Bosznia és Hercegovina éjszaki része, valamint a kníni felföld őt uralták, míg öccsei a parti városok kormányát tartották a kezükben. Mindamellett ennek a nagy birtoklásnak ugyancsak megvoltak a maga árnyoldalai. Mindenütt engedményeket kellett a birtokosoknak tenni, figyelemmel lenni Velence akaratára, a városok szokásaira, s azonfelül Károly királytól kellett tartania. Külön-külön félték tőle szomszédai, de viszont ő sem volt biztos a felől, hogy mikor törnek ellene. Törzsrokonai született ellenségei valának, mert magukhoz hasonlót nehezen tűrtek el uroki. Gazdagabbnak, hatalmasabbnak elismerték, de különbnek, származásra nézve előbbkelőnek nem. A magyar király az ország érdekében nem tűrhette, hogy a báni méltóság örökössé legyen s ezen a réven. azután a tenger melléki részek esetleg külön országgul szervezkedjenek. Ez igyekezetében természetes szövetségesei voltak a Kurjakovicsok, Babonicsok, s a többi családok, melyeknek szintén érdekében állott, hogy a báni méltóság nemcsak a Subicsok családját, de őket is illesse. Végezetül pedig a parti városoknak is terhőkre esett a hatalmaskodás, s 1322-ben Trau és Sebenico szövetségre léptek ellene. »Zsarnoki uralma, gyalázatos, isten és emberek előtt egyaránt kárhozatos és büntetésre méltó hatalmaskodásai bosszuért kiáltanak. Házasságtörés, szűzek megfertőztetése, kolostorok megdúlása, templomok pusztítása, nemesek megsértése s jobbágyaik megszarolása, mindezek még kisebb bűneit képezik embereinek.«¹

A városok fenyegető magatartása következtében a családi egyetértés is megbomlott, s Mladen bán öccse Pál is a felkelők pártjára állott.² Mladent végzete 1322. július havában érte utól; előbb fellázadt alattvalói verték meg seregét, miután pedig Károly királyt kérte föl megsegülésére, Kninnél ugyancsak a király fogta el. Így érte őt — mint a krónikás írja — az isten büntető keze. »Hol van most a te hatalmad, Mladen bán, ki megvetéd az összes földi királyok hatalmát, hol a te dicsőséged, ki vonakodtál tisztelni az istent s a kath. egyházat, miért merész-

¹ Andreis, La chronica di Trau (kézirat) 53a. l.

² Madius, XIX. fej. Luciusnál. Andreis i. m. 53a.-55a.

kedtél püspököket, apátokat s apátnóket önhatalmilag kinevezni? Hol a te gőgöd, ki nem tudtál békességben élni Dalmácia és Horvátország szegény polgáraival? Hol a te nagy értelmed, ki jobban szeretéd a hízelgőket, mint a jó tanácsadókat? Olvasni szoktad a bibliát s nem fogadtad meg igéit, azért vert meg az isten s vette el a te birodalmadat.«¹

Nem szándékunk Mladen bán működését részletezni, mindez adatokat csak azért említjük, hogy egyéniségét és szereplésének hatását feltüntessük.

Mladen tipikus alakja az adriamenti országok és területek történetének. Már a római hódítás előtt is találkozunk ilyen erős egyéniségű alakokkal a Balkán-félsziget e nyugati sarkában. Mindegyikben megvan a ragadozó madárnak a természete, erős szeműek, magasba szállanak, de csak azért, hogy jobban meglássák a prédát. Subicsék birtokaik fekvésénél fogva nemzetközi jelentőségre jutottak. Méltóságuknál fogva döntő tényezők a magyar királyság politikájában, mint a velencei dalmát birtokok védurai pedig belékerültek az olasz politikai mozgalmakba s a guelfek pártjának keleti szárnyát képezik. Már Pál bán igen jó viszonyban állott Kelemen pápával, ki neki és Mladennek² nagyon sokat megengedett. Mladennek diplomáciai függetlenségét s az olasz viszonyokra gyakorolt jelentékeny hatását kellőleg jellemzi az a körülmény, hogy mint »princeps« lép föl, s külön ügyvivői vannak; 1318-ban: Girolamo d' Ancona³ 1320-ban: Guillelmo de Vergnana⁴ (helyesen Varignana.) Ez utóbbi Mladen bánnak nemcsak politikai bizalmasa, de meg hittje is volt. Mikor Sebenico városa 1320 január 7-én Mladen ellen állást foglalt, a bán ezt a bizalmasát küldé Velenczébe, hogy a köztársaságot magának biztosítsa. Ámde Velence Sebeniconak adott igazat, s azt a tanácsot adta a bánnak, hogy béküljön meg Sebenicoval. »Velence — úgy mond a köztársaság — ugyanis régtől fogva arra törekedett, hogy a dalmát partvidék maradjon meg szabadságában, s akarata ellenére, már csak a közjöllét

¹ Madius c. XVIII. Luciusnál.

² Reg. Clem. papae V. Mladen vallásos buzgalmét illetőleg I. S. Ljubics, Listine I. 311.

³ Verci, Storia Trevigiana VIII. 103.

⁴ S. Ljubics, i. m. I. 305.

s a béke fenntartása kedvéért se foglalhassa el valamely ur, s ne is kényszerithesse szolgálatra«. ¹ Velenceze ezzel az apró államok és községek függetlenségének elvét proklamálta, jól tudván, hogy azok egymás irányában féltékenyek s külön-külön gyöngébbek. Ilyetén viszonyok között Mladen ügye veszve volt s Varignana küldetése sikertelen maradt.

*

Guillelmo Varignana működése szolgált rá, hogy épen e folyóiratban szóljunk a két bánról. A diplomata-orvos Varignana Bertalan híres orvosnak volt a fia, a ki 1318 körül működött a bolognai egyetemen. Miképen és mikor ismerkedett meg Mladen bánnal, arról nincs tudomásunk. Tény azonban, hogy 1322-ig, bukásáig házi orvosa, azután visszament Itáliába, Bolognában telepszik meg s ott is halt meg 1330-ban.

A scholastikus gyógytudomány Mladen bán e házi orvosát legismertebb képviselőihöz sorolja. ² Már atyja nagy elméletekkel foglalkozott, a fiú azonban gyakorló orvos is volt. Három munkájáról van tudomásunk:

Ad omnium interiorum et exteriorum partium morbos remedium praesidia et ratio utendi. Bazel, 1531.

Secreta sublimia medicinae ad varios curandos morbos. Bazel, 1596. és 1597.

Opera medica de curandis morbis universalibus. Bazel, 1545. (4-r.), u. ott, 1595. (8-r.) és Lyon, 1560.

A mi e munkálatok tudományos értékét illeti, arról a szakirodalom azt tartja, hogy igen sok bennök a physiologiai, pathologiai és therapeutikus definitio, de kevés a szemléleten és gyakorlaton alapuló észlelet. Reánk nézve a második helyen említett munka bir érdekl. Teljes czime ekképen szól:

Secreta Medicinae Guilelmi Varignanae medici consumatissimi ad varios curandos morbos veriss. auctoritatibus illustrata; nonnullis flosculis in Studiosorum gratiam additis nunc a Casparo Bauhino ad plurium exemplariorum collationem, ab infinitis mendis castigata, et obscuriorum vocabulorum explicatione, notisque marginalibus illustrata. Basileae per Sebastianum Henricpetri.

¹ Ljubics, i. m. 307. 1320. február 14.

² Haeser, Geschichte der Medizin. Jena, 1875. 701.

Magnifico Nobilissimo Joanni Paulo a Rvost Archiducis Ferdinandi consiliario et Archipraesidi Thannensi prvdentiss. literatiss. et Literatorum Favtori Summo Casparus Bauhinus Anatomic. et Botanic. Basil. Ord. Observan. Monum. offert.

Az előszó 1596 december 2-án, ugyanazon a napon kelt, mikor a szerző annak előtte kétszázhetvenhét évvel (1319-ben Genuában) munkáját befejezte.

Azt írja a kiadó — Bauhinus Gáspár — előszavában, ¹ hogy Varignana Vilmos egy részt a legjobb szakmunkák után dolgozott, másrészt pedig atyja s a maga tapasztalását állítá egybe. A munka egyenesen Mladen bán *parancsára* íratott. A kinyomatott munkát a kiadó Ruost Pálnak, ² Ferdinánd főherceg (a későbbi II. Ferdinánd) tanácsosának ajánlotta.

A munka eredeti kézírata számos másolatban közkézen forgott, szélteben használták, úgy, hogy kinyomatása orvosi körök-

¹ *Praefatio Casp. Bahini.* Guilelmi Varignane, medici seculo suo praestantissimi, Secreta medica, partim ex praestantissimorum auctorum scriptis, partim ex patris sui Bartholomaei observationibus, partim propriis experimentis in opusculum jussu Meladini Domini sui ante annos ducentos septuaginta septem congesta, tibi Nobilis Praeses offerimus. Plurimis namque, Secreta hecce expetentibus, a Typographo rogati, vt haec perlegeremus et ab infinitis erroribus vindicata publici juris faceremus, sane publici boni causa denegare minime debuimus, quare vt ruri inter infinitas molestias Practicas reficeremur, succisiuis horis legimus, relegimus, cum tribus exemplaribus contulimus et ea quae in postremo exemplari ob non recte intellectum auctorem vel mutata vel transposita vel omissa fuere, ad auctoris antiquissimum et primum exemplar restituumus. Vocabula artis plurima obscura, vno alterove verbo explicavimus, margini adiecimus. At auctori propositum fuit Syluam remediorum, maxime facile parabilem et quae vbique; fere (habita imprimis pauperum ratione) etiam absque Pharmacopoliis haberi possunt, quare dignus liber qui a practicis legatur et relegatur. Hunc vero quantulumcunque; laborem tibi Nobiliss. Praeses, merito dicamus, cum eum, dum tibi ante paucos menses, ob adversam valetudinem adessemus, legere ceperimus, quo tempore singularem tuam humanitatem et erga literatos (vt literati solent) benevolentiam experti sumus. Haec ergo si et qualiscunque erga T. N. observantia nota, hocque; perpetuum monumentum extet, quod vt pro tuo candore aequi consulas et nos porro tuo fauore complectaris, rogamus. Basileae Anno salutis nostrae 1596. 2. Decembris, qua die ab ipso auctore opusculum hoc Janue, anno 1319. fuit absolutum.

² Rhost von Eysenhardt, 1729. lovagok. 1739. grófok. Közös pénzügyi lev. Családi iratok, 22. . .

ben érzett szükség volt. Bauhinus egybevetette a különféle másolatokat, azon igyekezett, hogy az ellentétesen variánsokat összeegyeztesse és széljegyzetekkel látta el a szövegét.

Kutatásaink folyamán gyakran találkoztunk e munkának egyes kézirati töredékeivel,¹ de csak Bauhinus ajánlásának olvasása után figyelmeztünk rá különösebben. Végre a müncheni királyi könyvtárban reáakadtunk Varignana munkájának 1444-ből keltezett teljes kézirati példányára.

A Codex (könyvtári száma: *cod. Lat. nr. 26640.*) karmazsin veres sima bőrrel bevont fatáblába van kötve, két kapocscsal s mellső tábláján a lap sarkain négy réz dudorral. Hossza: 0:35 m. széle: 0:25 m. 98 két-hasábosan beírott ivrétű hártya levelet tartalmaz. Első lapján kifestett C a kezdő betű, melynek mását a lapszéli diszítés alsó részének elhagyásával itt közöljük.²

A színezés nem nagy művésznek a munkája. Zöld, veres, kék, sárga és lilaszín indázat van primitíven a lap szélére festve, mely egy kifestett négyszöghöz illeszkedik. A négyszögben a lilaszín C kezdő betű két csücske zöld körvonalrészlettel körre van alakítva, a két csücsöknél arany pontot, a C derekán arany négyszöget látunk; a négyszög két-két szöge kék és lilaszín mezőt tüntet fel. Belől a körre alakított kezdő betűn,

¹ Bécsi udv. könyvtár, Cod. lat. 2300. nr. 6. 45a. 67a.

² A kódex első oldalának színezett hasonmását a czikk írója a Magyar Nemz. Múzeum könyvtárának ajándékozta, *Szerk.*

trónon ülő bibor togájú és süvegű, zöld ujjasba bujtatott, borotvált alak ül, kinek lilaszín togájú térdelő alak nyújt át egy könyvet. Az ülő alak kétség kívül Subics Mladent akarja ábrázolni, ki mint velencei patriczius, a városban bizonyára úgy is öltözködött.

A kézirat ajánló szava mely az 1596. kinyomtatott munkában hibásan közölt bevezetéstől sokban eltér, hiv másolatban ekképen olvasandó:

Cunctis militaribus accinto uirtutibus nec minus intellectualium diademate coronato magnifico domino suo semper domino Mladino Croathorum et Bosne bano generalique domino tocius territorii Chelmensis¹ eius subiectus animo Guillelmus de Varenana, qualis generalis professor in artibus et scientia medicine beari. Quod omnes homines secundum philosophiam methaphysice primo naturaliter inclinent ad scire, tanquam perfectibile in ultimam perfectionem ipsius eo quod scientia hominis est perfectio, ut et idem testatur et Auerroys primo de anima et Auicbron in libro fontis uite et Algacel et Macrobius et Tullius in paradoxis et Seneca in locis plerisque et Gallienus septimo therapeutice² et Auicenna³ sexto de naturalibus et breuiter philosophantes quicumque consumato effectu uestra copiosa sapientia manifestant. Qua admiror non modicum, ymmo stupidus quasi fio, animaduertens etenim circa quanta ciuilia sollicita prudentia ac utraque fertitudine continuo uigillatis ignoro, qualiter culmine litterarum tantarum uester perficitur intellectus, que diuinitus magis, quam humanitus puto fore. Hec quidem igitur delectationis⁴ torte causa, que in ea est proprie insudantis aut eciam utilitatis proprie et nostrorum iritans merito uos comouit, ut condescendere complacuerit mihi uestro precipere, quod gracia mihi fuit in ueneranda ciuitate Jadre et loco sancti Grisogoni, ut opusculum uobis sanativum constituam, comprehendens, que precipua apud famosos antiquos circa genera egritudinum sint laudata. Quodque equidem animo suscepi libenti. Sed considerans secundum G(allienum,) quod simplices medicine uellotiores existunt in opere quam composite propter ipsarum substantiam a natura excindere, colegi ex dictis G(allieni) et libris duodecim de simplici medicina et Dioscoridis, Auicenne, Serapionis, Mesue et Rasis, Ysaac et plurium aliorum non omnia, sed in quibus non solum concordet, sed aliis precollaudant, que quidem cum nomi-

¹ A kódexben: *Chelm*.

² *therapetice*.

³ *Auic.*

⁴ *delectationis*.

navero, multa immiscebo eorum, quorum mira uirtus scientiam medicinalem transcendit et quorum operatio a sola fortuna existit specifica, quorum ueritatem licet ab expertis assumpta existant, qui voluerit, experiatur pro libido. Magis enim gratia perfectionis operis et exercitii fiendi in eis suscepta. Verum quia iuxta Mesue gaudet quilibet in expertis, addam experta simplicia et composita tam paterna, quam propria, ut opus dilucidetur ex eis. Et ut iure acquisita¹ quam puto beniuolentie nostre gratia causam habeam me ad alia transferendi et ut utraque uita polleam presenti quidem, ut sit michi in senio, cum potentia exercitandi libros defecerit in arte baculus senectutis, et in posteris eterna memoria, cum ipsorum profectu iuxta Gallienum dicentem et alii: videntes dicta Aristotilis et Platonis eorum reminiscuntur ac si essent presentes, et Ptolomeum: non fuit mortuus, qui sapientiam vivificavit et iuxta Dydascolum: sapiens non sibi sed aliis natus est. At quia opus hoc post vitam vestram et meam poterit divulgari, et opera medicinalia licet ad rectum sint posita, tamen quedam nociva necessario sepe tanguntur in eis, quibus prave utens potest operari ad malum, legentem ex nunc obsecro, ut nec quicquid operetur sinistre. Quod si quis operari presumperit, dicam cum Amech in suo prohemio de venenis: veniat ignis et sulfur de celo et specie procellarum, qui possint ipsum facere de suburbanis Sodome et Gomore. Ob hoc igitur etiam, ne ydiote confidentes in ipso dimittant principia artis et scientie, que sunt fundamentum in opere, ut in pluribus neque signa egritudinum ponam, neque causas distinguam, neque auxilia, sed tamquam nobis et intelligentibus aliis scribens, illa vestre et intelligentium prudentie derelinquam. Deum igitur cunctorum bonorum primum motorem in exordium invoco, ut felicitetur hoc opus iuxta me sue dicentem principiet deus opera tua et felicitabit ea et illud pitagoricum.

Tartalrát illetőleg az előszó nem sok érdekeset nyújt; legjellemzőbb az ajánlás, mely hizelgő kifejezésekben ugyan, de igazat mond, mikor Mladen nemcsak mint vitéz katonát, de mint értelmes, tudomány szerető embert is magasztalja. S valóban az a Subics Mladen, kiről a kárörvendő Madius — mint látjuk — azt írja, hogy a biblát *olvassa*, a ki pártolja kora tudósait, több a durva kényurnál s méltán állithatjuk róla, hogy a *dalmát* renaissance-nak az előfutárja. Mint ilyenről, a magyar műveltség-történetnek is tudomást kell róla venni.

¹ *Acqsita.*